TİB TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ AYLIK BÜLTENİ

No : 16
EKİM 1975

200 Kuruş

İÇİNDEKİLER

TİB adına sahibi:
AYDIN KÖYMEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
BİLÂL SADİ OĞUZ

Yönetim Yeri:
Tüm İktisatçılar Birliği
Karanfil Sok. 14/10
Kızılay/Ankara

Basıldığı yer:
Çark Matbaası, Ankara 1975

KALKINMA SORUNU

Kalkınma nedir, az gelişmiş ülkeler nasıl kalkınabilir, kalkınma çabalarının önündeki engeller nelerdir gibi sorular, gerek iktisatla uğraşanlar arasında gerekse kamu oyunda üzerinde son yıllarda en fazla konuşulan, tartışılan, cevap aranan sorular haline geldi. Bilhassa II. Dünya Savaşından sonra, iktisadi kalkınma konusu hem gelişmiş kapitalist ülke üniversitelerinin, hemde geri kalmış ülke üniversitelerinin üzerinde en fazla durduğu, geniş burs olanaklarının tahsis edildiği bir dal haline getirildi. Böylece II. Dünya Savaşının bitim yıllarından bu yana geçen dönem içinde kalkınma konusu burjuva iktisatçılarının üzerinde en fazla kitap ve makale yazdıkları, yeni kavram ve teoriler ürettikleri bir konu oldu.

Azgelişmişlik ve kalkınma sorununun II. Dünya Savaşı sonrasından çok daha gerilere dayanan bir geçmişi olmasına ve burjuva iktisatçılarının konuya ilgi göstermemelerine rağmen, konunun kapitalist blok tarafından, II. Dünya Savaşından sonra heyecanla karşılanması oldukça ilginçtir. Biz bu yazıda, bir yandan burjuva iktisadında kalkınma konusunun II. Dünya Savaşından sonra birdenbire önem kazanmasının nedenlerini araştırırken, diğer yandanda burjuva iktisatçılarının az gelişmişlik ve kalkınma sorununa yaklaşımlarını eleştirmeye çalışacağız.

II. Dünya Savaşından sonra, bazı ülkelerin sosyalist bloka geçmeleri ve bu arada

ulusal kurtuluş savaşlarının hızlanarak sömürgelerin bağımsızlıklarına kavuşması giderek emperyalist-kapitalist sistemin pazarlarının daralmasıyla sonuçlandı. Gelişen ulusal kurtuluş savaşları sonucunda bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin emperyalist-kapitalist sistemden kopma eğilimleri pazar sorununu dahada önemli kıldığından, bağımsızlıklarını yeni kazanmış ülkelerdeki sosyo-ekonomik gelişmelerin emperyalizmin pazar gereksinimlerine cevap verecek şekilde yönlendirilmesi bu dönemde emperyalizmin temel sorunlarından biri haline geldi. Bu nedenle, II. Dünya Savaşından sonra emperyalist sistemin liderliğini ele geçiren ABD'nin öncülüğünde, azgelişmiş ülkelere mali ve teknik yönden yardım etmek iddiası ile Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Kalkınma Birliği, İthalat-İhracat Bankası, Dünya Sağlık Teşkilatı, AID, vb. kurumlar oluşturmak yoluna gidildi. Aslında azgelişmiş ülkelerin ekonomilerini emperyalist metropollerin gereksinimleri doğrultusunda yönlendirme amacını güden bu kurumlar «yoksulluğa karşı uluslararası işbirliğinin» somut belirtileri olarak gösterilmeye çalışıldı. Emperyalist sistemin, geri bıraktırılmış ülke ekonomilerinin gelişim çizgisini belirlemek ve kendi pazar sorununa çözüm aramak yolunda giriştiği bu çabanın teorik gerekçelerinin bulunup ortaya konma görevi ise doğal olarak iktisatçılara düştü. Böylece burjuva iktisatçıları arasında kalkınma sorunu birdenbire en fazla ilgi duyulan konu haline geldi ve bu ani ilginin nedeni şöyle açıklanır oldu :

«... hepimizin aynı dünyada yaşadığı ve kaderlerimizin değişmez bir biçimde birbirine bağlı olduğu fark edildikten sonra, iktisatçıların II. Dünya Savaşından bu yana çabalarının büyük bir kısmını, insanlarının çoğunun hala yoksulluk içinde olduğu ülkelerin korkunç sorunlarına yöneltmiş olmaları doğaldır.» (Economic Development. Problems, Principles and Policies; Benjamin Higgins, 1968 New York)

İnsanların hepsinin aynı dünyada yaşadığı gerçeğinin, emperyalist sistemin sözcülerince ancak ulusal bağımsızlık savaşlarının yoğunlaştığı halkların sosyalizme yönelik tercihlerinin arttığı ve emperyalist dünyanın sömürdüğü pazarların daraldığı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde fark edilmiş olması, temel amacı gizlemeye yönelik kaba, kaba olduğu kadar komik bir gerekçedir. Yine aynı şekilde yıllar boyu dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan halkları sömürerek, bu bölgeleri geri bıraktıran emperyalistlerin kaderinin ezilen, sömürülen halkların kaderiyle aynı kefeye konmak istenmesi söz konusu iktisadi kalkınma teorisyenlerinin hangi amaca yönelik olduğunu daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, kapitalist dünyanın azgelişmişlik ve kalkınma sorununa II. Dünya Savaşından sonra birdenbire ilgi göstermeye başlaması nedensiz, kendiliğinden bir gelişim değildir. Ayrıca bu gelişim, gelişmiş kapitalist ülkelerin geri bıraktırılmış ülke insanlarına karşı besledikleri sempati veya «insancıl duygular» gibi soyut gerekçelerle de açıklanamaz. Bu, söz konusu iktisatçıların önerdiği kalkınma stratejilerini deneyen ülkelerin hala talkınamamış olmasından olduğu kadar, öne sürülen teori ve açıklamaların içeriğindende bellidir.

BURJUVA İKTİSADINDA KALKINMA TEORİSİ

Daha önce de belirtildiği gibi, batı da birçok iktisatçı kal-

kınma konusu ile ilgilenmiş ve az gelişmişliği, nedenlerini ve kalkınma yollarını kendi açılarından vermeğe çalışmışlardır. Bunlar arasında belirli konularda görüş farklılıkları varsa da, bunlar genellikle ayrıntıda ve yüzeysel plandadır. Bu nedenle temeli teşkil eden ve hemen hepsinde ortak olan yanlardan kalkılarak gelişmiş kapitalist ülkelerde türetilen ve az gelişmiş ülkelere kabul etirilmeye çalışılan kalkınma teorileri, genel planda ele alınıp incelenebilir.

Burjuva iktisatçılarının hemen hepsi, az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş olanlardan ayırmada ölçüt olarak kişi başına düşen gelir düzeyini temel alma eğilimindedir. Başka bir deyişle, burjuva iktisadında bir ülkenin kalkınmışlık derecesi basit bir ortalamadan öte birşey olmayan kişi başına düşen gelir düzeyi ile ölçülmeye çalışılır. Gerçi, birçoğu kakınmışlık derecesinin ölçütü olarak kişi başına düşen geliri almanın belirli bazı sakıncalarına değinirlerse de, bu ölçütün yerini tutacak somut bir alternatif getiremediklerinden sonuçta yine bu ölçütü temel alırlar. Aslında kalkınmışlık derecesini ölçmede kişi başına düşen gelir düzeyini ölçüt olarak almak söz konusu ülkedeki gelir dağılımının eşitsizliğini gözlerden kaçırmanın bir yoludur. Çünkü kişi başına düşen gelir, yıllık ulusal gelirin ülke nüfusuna bölünmesinden elde edilen aritmetik bir ortalama olup çeşitli sınıf ve tabakalar arasındaki gelir farklılıklarını yansıtmaz. Ayrıca kişi başına düşen gelir ölçüt alındığında günümüz dünyasında petrol üreten az gelişmiş ülkelerin en fazla kalkınmış ülkeler olarak belirlenmesi gerekecektir. Bu çelişik durum kişi başına düşen gelir düzeyinin kalkınmanın ölçüsü olamıyacağı gerçeğini daha somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Burjuva iktisadında kalkınmayı kişi başına düşen gelir ile ölçme eğilminin temelinde kalkınmışlık olgusunu zenginlik ile tanımlama ve sorunun sınıfsal içeriğinden sıyrılma çabası yatmaktadır. Halbuki gelir düzeyinin yüksekliği ile ölçülen zenginliğin, kaynağının ne olduğu, bu zenginliğin hangi kalıcı kaynaklara dayandığı veya söz konusu zenginlikten toplumun bütününün ne ölçüde faydalandığı belirlenmedikçe, kalkınma ile gelir düzeyi arasında dolaysız bir ilişki kurmak olanaksızdır. O halde kalkınma nedir veya nasıl tanımlanabilir?

Kalkınmayı kısaca üretici güçlerin gelişmesi, yani insanın doğayı kontrol etme olanaklarının artması olarak tanımlayabiliriz. Bilindiği gibi üretici güçler, insan, işgücü, üretim araçları, belirli üretim alışkanlık ve becerilerini içerir. Yani üretici güçlerin gelişmesi, yukarda sıralanan, doğayı kontrol etmede temel olan ögelerin nicel ve nitel anlamda gelişmesidir. Fakat, kalkınma konusunda ölçüt olarak üretici güçlerin bir bölümünü oluşturan insan ve işgücünün nicel büyüklüğünü veya işgücünün nicel anlamdaki büyüme hızını almak yanıltıcı olur. Burda söz konusu olan işgücünün verimliliğinin artmasıdır. Bu ise üretim sürecinde üretim araçlarının daha yoğun bir şekilde yer almasına ve teknolojik gelişmeye bağlıdır. İşçi başına düşen üretim aracının arttırılması, işgücünün verimliliğinin arttırılmasının vazgeçilmez önkoşuludur. Başka bir deyişle üretim sürecinde üretim araçlarının giderek artan oranlarda kullanılır olması, işgücünden tasarruf yada birim işgücünün daha fazla kullanım değeri yaratması demektir.

Açıktır ki, insanın doğayı daha etkin bir şekilde kontrol etme-

sinden kastedilen de budur. Aslında kalkınma sorununun sınıfsal içeriği kalkınmanın sadece bir zenginlik artışı olmayıp, temelinde üretici güçlerin geliştirilmesi sorunu olduğu gerçeğinden kaynaklanır. Kalkınma sınıfsal bir sorundur derken aslında belirlenmek istenen, kalkınmanın, ancak üretici güçlerin gelişimine destek olacak sınıfın başarabileceği gerçeğidir. İktidara ağırlığını koyması söz konusu olan toplumsal sınıf, iktidarının nesnel koşullarını yaratma ve yerleştirme sürecinde üretici güçleri geliştirme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Kapitalizmin gelişim döneminde burjuvazinin üretici güçlerin gelişmesini sağlayan ilerici niteliği ile, burjuvazinin tüm ilerici niteliklerini yitirdiği bir dönemde işçi sınıfı iktidarlarının gerçekleştirdiği hızlı kalkınma bu zorunluluğun en belirgin örnekleridir. İşte bu nedenledir ki, kalkınma sorunu sınıfsal özünden soyutlanarak anlaşılmaya çalışılamaz.

Burjuva iktisadında az gelişmişliğin nedeni araştırılırken aynı kalkınmanın tanımında takip edilen yola başvurulur. Örneğin az gelişmiş ülkelerin geri kalış nedeni şu kısır döngü mantığı ile açıklanmağa çalışılır : «Bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur.» (Ragner Nurkse, Some International Aspects of the Problem of Economic Development, The Economic of Underdevelopment s. 256) Yani sorun yine sadece yoksullukla zenginlik arasında bir iklim gibi gösterilmeye çalışılır ve sorunun çözümü arz ve talep yasalarının işletilmesinin gerçekleştirilmesinde aranır. Bu belirleme bir anlamda az gelişmiş ülkelerin nasıl kalkınacağının değilde, neden kalkınmayacağının açıklanması görünümündedir. Aslında az gelişmişliğin nedenini bu ve buna benzer vargılarla açıklamaya çalışanların düştüğü açmazın nedeni, bunların az gelişmişliğin gerçek nedenini gözden kaçırma yönündeki tavırlarıdır. Sorunun yukardaki alıntıda olduğu gibi çözümsüzlükle noktalanması bu tavrın doğal sonucudur.

Aslında az gelişmişliğin temelinde yatan, söz konusu ülkelerin iç dinamiğinin tarihsel süreç içersinde gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından yok edilmesidir. Yani kapitalizm gelişim süreci içinde, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin egemen olduğu ülkelerin sömürgeleştirilmesi yolu ile bu ülkelerin iç dinamiğini parçalamış ve buralardaki üretici güçlerin gelişme sürecini belirleme olanağına sahip olmuştur. Böylece sömürgeleştirdikleri bölgeleri sömüren kapitalist ülkeler giderek daha fazla gelişirken dış dinamiğin belirleyici hale gelmesiyle üretici güçlerin gelişmesi engellenen ve sömürülen bölgeler, geri kalmışlığa mahkum edilmişlerdir. Bu süreç, tekelci kapitalizm döneminde daha yoğun bir şekilde devam etmiş ve emperyalist sömürünün tahakkümünden kurtulamıyan ülkeler az gelişmişlikten de kurtulamamışlardır. Kısacası az gelişmiş ülkelerde hakim olan yoksulluğun nedeni, bu ülkelerin öteden beri yoksul olmaları değil, üretici güçlerin ancak endüstrileşmiş kapitalist ülkelerle girişilen ilişkilerin izin verdiği ölçüde geliştirilebilmesi ve yine bu ilişkiler sonucunda yoğun bir sömürüye tabi tutulmalarıdır. Yani az gelişmiş ülkeler kendi iç dinamiklerinin sonuçları olarak değil, fakat yukarda kısaca özetlemeye çalıştığımız şekilde geri bıraktırıldıkları için gelişememişlerdir. Az gelişmişliğin nedenlerini emperyalizm ve sömürü olgusundan soyutlayarak açıklamağa kalkışmak burjuva iktisatçılarının kalkınma sorununa yaklaşımlarındaki tavrın en belirgin örneklerinden bir tanesidir.

Burjuva iktisadında az gelişmiş ülkeler için kalkınma yöntemleri araştırılırken yapılan varsayımlardan bir diğeride az gelişmiş ülke koşullarının, günümüzün gelişmiş kapitalist ülkelerinin yıllar önce sanayi kapitalizminin gelişim döneminde içinde bulundukları koşulların kopyası olduğu varsayımıdır. Başka bir deyişle, yapılan varsayıma göre günümüzün az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş kapitalist ülkelerin birkaç yüzyıl önceki koşullarını yaşamaktadır ve aynı onların geçirdikleri süreçten geçerek sanayileşip kalkınacaklardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, az gelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu koşullar, endüstrileşmiş kapitalist ülkelerin ilk gelişim döneminin koşullarından çok farklıdır. Öncelikle bu ülkelerin gelişim süreci kendi iç dinamiğinin bir sonucu değildir. Bu nedenle, az gelişmiş ülkelerde kapitalizm giderek gelişse bile, bu gelişimin sınırları ve niteliği dışardan belirlendiğinden, söz konusu kapitalist gelişimi Avrupa da sanayi devrimi ile hızlanan kapitalistleşme ile özdeşleştirmek olanaksızdır. Avrupa da kapitalist kalkınma, burjuvazinin rekabetçi kapitalizm döneminde üretici güçleri geliştiren ilerici niteliği sonucunda gerçekleştirilmiştir. Fakat günümüzde emperyalizmin denetiminde gelişip, palazlanan ve rekabetçi aşamayı atlıyarak tekelci niteliklerle ortaya çıkan az gelişmiş ülke burjuvazisi dışa bağımlı bir biçimde geliştiğinden üretici güçleri geliştirici bir niteliğe sahip değildir. Az gelişmiş ülkelerin bir kısmında bilhassa İkinci Dünya Savaşından bu yana uluslararası tekelci sermaye ile bütünleşme düzeyinde çıkar birliğine girmiş olan, tekelci niteliklere sahip burjuvazinin üretici güçleri geliştirmesi beklenemez. Bu nedenle az gelişmiş ülkeler kapitalist yoldan kalkınma olanağına sahip değildir. Az gelişmiş ülkelerin kapitalizm ile kalkınamıyacağı gerçeğini belirleyen bir diğer neden de, bu ülkelerin dış pazarlara açılma olanağının olmamasıdır. Günümüzün gelişmiş kapitalist ülkelerinin bu gelişmişlik derecesine ulaşmalarında dış pazarları sömürme olgusunun büyük payı vardır. Diğer yandan geri bıraktırılmış ülkeler böyle bir olanağa sahip olmadıkları gibi, emperyalist-kapitalist sistem içinde kendileri birer pazar durumuna düşürülmüşlerdir. Bu nedenle az gelişmiş ülke koşullarının Avrupa da kapitalizmin gelişme dönemindeki koşullarla aynı olduğu tezi kadar, az gelişmiş ülkelerin kapitalist yoldan kalkınma olanağına sahip olduğu tezi de geçerli değildir.

Burjuva iktisatçılarının geliştirdiği kalkınma teorisinde az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak tasarruf eksikliği gösterilir. Bunun nedeni olarakta yaygın yoksulluk ileri sürülür. Aslında bu engel, sermayenin daha hızlı ve etkin bir şekilde kullanılma olanağının derecesi ile sınırlıdır. Eldeki sermayenin tam kapasite ile kullanılması ve üretimin sermaye malları üretimine dönük olması, tasarruf sorununu kalkınma çabalarının önünde temel engel olmaktan çıkarır. Gerçek anlamda sanayileşebilmek için öncelikle sermaye malları üreten sanayilerin geliştirilmesi gerektiğinin sık sık vurgulanmasının nedeni budur. Üretimin sermaye malları üretimine yönelik olması kalkınma çabası içindeki ülkelerde tasarruf sorununun aşılmasının ön koşullarından birisidir. Çünkü sermaye malları tüketimde değil üretimde kullanabilir an-

cak. Burjuva iktisatçıları az gelişmiş ülkelerin kalkınmalarında sanayileşmenin işlevine değinirlerse de, söz konusu edilen ağır sanayi değil, tüketim malları üretimine yönelik hafif sanayidir. Aslında, burjuva iktisatçıları, az gelişmiş ülkeler için önerdikleri tüketim malları sanayinin bu ülkelerin içinde bulunduğu varsayılan kısır döngüden kurtarma ve kapitalist ilişkileri geliştirme çerçevesinde ele almaktadırlar. Yani sanayinin gelişmesi, onlar açısından, ekonominin kapalı bir ekonomi olmaktan çıkarılması, pazar için üretim ve pazarın genişletilmesi yönünden gereklidir yalnızca. Bu nedenle onlara göre az gelişmiş ülkelerde başlangıçta ancak hafif ve tüketim malları üretimine dönük sanayiler geliştirilebilir, Bu arada, gelişen kapitalistleri yatırıma yöneltmek ve pazarı genişletmek için kamu sektörü alt yapı tesislerini geliştirmelidir. Burjuva iktisatçıları en genel anlamda toparlamaya çalıştığımız bu önerilere az gelişmiş ülkelerin, gerek ileri teknolojiyi getirmesi, gerekse ödemeler dengesinde karşılaşılan zorlukların giderilmesi açısından yabancı sermaye ithaline önem vermeleri gerektiğini de eklemektedirler.

Görüldüğü gibi burjuva iktisatçılarının bu önerileri aslında azgelişmişliği ortadan kaldırmaktan çok az gelişmiş ülke ekonomilerini II. Dünya Savaşı sonrası dönemde emperyalist sistemin giderek ciddileşen pazar sorununu giderek şekilde ayarlamaya yöneliktir. Temel çaba değişen koşullar altında emperyalist-kapitalist sistem içinde az gelişmiş ülkeleri sisteme daha çok bağımlı kılacak yeni bir iş bölümü düzenini sağlamaktır. Bu iş bölümünün koşullarının sağlanması için de az gelişmiş ülkelerde, emperyalizmin denetiminde, bir sanayi yapı ve kapitalizmin geliştirilmesi öngörülmüştür. Burjuva iktisatçılarının önerilerini 1950'lerden bu yana uygulayarak kalkınmaya çalıştıklarını iddia eden ülkelerin bugün ulaştıkları yer, burjuva iktisatçılarının II. Dünya Savaşından bu yana az gelişmiş ülkelere kabul ettirmeye çabaladıkları kalkınma teorisinin amaç ve niteliğini sergileyen en açık gösterge durumundadır. Bugün söz konusu ülkelerin çoğunda ulusal gelir içinde, sanayinin payı artmış fakat bu ülkeler bir türlü kalkınamamışlardır. Çünkü bu ülkelerde gelişen sanayinin belirleyici niteliği, burjuva iktisatçılarının önerdiği gibi tüketime dönük olmuş ve montajcılığın sınırlarını aşamamıştır. Başka bir deyişle az gelişmiş ülkelerde emperyalizmin denetiminde geliştirilen kapitalizm bu niteliğinden ötürü üretici güçleri gerektiği gibi geliştirmekten uzak kalmış ve süreç pazarın genişlemesinden dolayı yalnızca uluslararası tekelci sermaye ve onun yerli ortaklarına yaramıştır. Özetlemek gerekirse, kalkınma sınıfsal bir sorundur ve ancak çıkarları üretici güçlerin gelişmesiyle aynı doğrultuda olan sınıflarca gerçekleştirilebilir. İşte bu nedenledirki, günümüzde geri bıraktırılmış ülkeler kalkınmalarını ancak sosyalizm koşullarında gerçekleştirebilirler. Az gelişmiş ülkelerin emperyalist-kapitalist sistemden kopmadıkça şu veya bu yoldan kalkınmaları mümkün değildir.

AYÇİÇEĞİ VE BİTKİSEL YAĞ ÜRETİMİ

Daha evvelki sayılarımızda başladığımız küçük üreticilerin incelenmesine bu sayıda ayçiçeği üreticileri ve sorunlarıyla devam ediyoruz.

Bugün Türkiye'de yağ gereksiniminin % 80'i bitkisel yağlarla karşılanmaktadır. Bitkisel yağ tüketiminin % 46'sını ise ayçiçeği yağı oluşturur. Günlük yaşantımızda ve beslenmemizde önemli bir yer tutmaktadır ayçiçeği yağı. Bitkisel yağ fiyatlarına zam gelmesine karşın yağ kuyruklarının belirdiği şu günlerde bunun altında yatan nedenleri ortaya çıkarmak önem kazanmaktadır.

Gerek sindirimi kolay olan, gerek küspesi hayvan yemi olarak kullanılan ayçiçeğinin üretimi başlıca Trakya, Marmara, Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde yapılmaktadır. Özellikle Trakya ve Marmara bölgelerinde üretimin % 93'ü gerçekleşmektedir. Ülkemizde bitkisel yağ başlıca zeytin, ayçiçeği ve pamuk lifinin yan ürünü olan çiğitten elde edilmektedir. Yağ üretimi, Türkiye tüketimini karşılıyamadığından dışarıdan margarin ithaline gidilmektedir. Bu nedenle ayçiçeğinin ihracatı söz konusu değildir. Ancak Türkiye, kişi başına düşen yıllık yağ tüketimi bakımından gerekli olanın çok altındadır. Bir yıllık tüketim açısından gerekli en az yağ miktarı 16 kg'ken bu Türkiye'de 9, Yunanistan'da 19, Hollanda'da 34 kg'dır.(1)

Tüketimin bu denli düşük olmasında başlıca neden, yağ fiyatlarının, çok uluslu tekellerce, gerçek değerinin üzerinde tekel kârı hesaba katılarak, yüksek olarak saptanmasıdır. Bu nedenle halkımız, insan sağlığı açısından gerekli yağ miktarını satın alamamaktadır.

Ayçiçeği üretiminde küçük üreticilik ağır basmaktadır. Trakya bölgesinde toprak dağılımının incelenmesi bu hususa açıklık getirecektir.

Tablo 1. Ayçiçeği üreticiliğinde toprak dağılımı :

Genişlik (dek.)	Toplama oranı (%)
1—20	21—5
21—50	8
51—100	43
101—200	22
201—500	0,5
501—	1,5

(1) — Kaynak : Nejat Pirinççioğlu. Türkiye'de Ayçiçeği Üretiminde verimlilik Analizleri ve İşletmeler Arası Karşılaştırmalar.

İşletmelerin % 72'si 100 dekardan küçük olup bunlar aile işletmeleridirler. Üreticilerin % 80'i arazinin mülkiyetine sahiptir. Bu işletmelerde genellikle geri ve orta teknolojiler uygulanmaktadır. Gübre kullanımı yetersiz olmakta, hasat ve ekim elle yapılmaktadır.

Türkiye'de yıllara göre ayçiçeği üretimi, ekim alanları ve verimlilikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo II : Yıllara Göre Ayçiçeği Ekim Alanları, Üretim Miktarları ve Verimlilik.

Yıl	Ekim (hek.)	Üretim (ton)	Verim (kg/hek.)
1967	215.000	230.000	1070
1968	240.000	230.000	958

1969	286.000	310.000	1086
1970	360.000	375.000	1041
1971	396.000	465.000	1174
1972	495.000	560.000	1131
1973	481.560	560.000	1165
1974	423.000	425.000	1005

Tablo III. : 1969-73 arasında ayçiçeği taban fiyatları

Yıl	Ortakiçi	Ortakdışı	Borsa (kr/kg)
1969	160	150	177,5
1970	180	170	187,9
1971	200	190	219,3
1972	220	209	225,0
1973	250	240	245,2

Kaynak : TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği) Yayın no. 86.

1974 yılında taban fiyatı 375 kr/kg olarak ilân edilmiştir. Tablodan borsa fiyatlarının hükümetin saptadığı taban fiyatlardan yüksek olduğu görülmektedir. Bu tüccarın daha kolay ve çok alım yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca tüccar, birçok üreticiye avans vermekte, üretici hasata kadar bunu harcadığından, ürününü tüccarın verdiği fiyata satmaya zorunlu kalmaktadır. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğin'in alım kapasitesi, depolama olanakları hükümetin tahsisatı ve taban fiyatlarına göre ayarlanmakta ve yeterli olmamaktadır. Geçen yıl (1974), kuraklık nedeniyle üretim tüketimden az olmuş, açığı farkeden aracı ve tüccarlar taban fiyatının % 40-50 üzerinde fiyat vererek derhal ayçiçeği alımına başlamışlardır. 1974 Ekim başında karaborsa fiyatları 583 kr/kg'a kadar yükselmiştir. Kooperatif, taban fiyatından alım yapmak durumunda olduğundan sadece 3 bin ton kadar ayçiçeği alabilmiştir. Oysa bu miktar 1973 yılında 61.595 tondur. Aracı ve tüccarlar malı stokta tutmuşlar ve yağ sıkıntısı başlamıştır. Sorun, ithalat yoluyla çözümlenmeye çalışılmış, çoğunluğu ayçiçeği ve soya olan 11.286 ton bitkisel yağ ithal edilip, 180.846.324 TL. döviz ödenmiştir(2).

1974 yılı için 375 kr/kg ilân edilen taban fiyatı, hesaplandığından, üretici açısından son derece düşük gelir getirmektedir. 1974 yılında, 1 kg ayçiçeğinin (dane halinde) üretim maliyeti 336 kr/kg bulunmuştur(3). Taban fiyatı olan 375 kuruş'tan 336 kuruş çıkardığımızda kilo başına gelir 39 kuruştur. Bir dekarda 120 kg dane elde edilmektedir. 0,39x120= 46,8 TL. üreticinin 40 dekar toprağı olduğu varsayılsa, geliri 40x46, 8=1872 TL. olacaktır.

Üretici bu nedenle malını tüccara satmayı yeğlemekte ama parayı kendi istediği zaman değil, tüccarın istediği zaman alabilmektedir. Oysa malı kooperatife satmak, ödeme hemen yapıldığından daha güvenlidir.

1974 yılı şubat-mart aylarında, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği, kapalı zarf usulü elindeki malı başka tüccarlara 266-325 kr/kg'a satmıştır(4).

Malı alanlar, ayçiçeğinden yağı çıkarıp, asıl yemeklik yağ üreten firmalara devretmektedir.

(2, 3) : Ayçiçeği 1975 Destekleme alımı konusunda TZOB' nin Görüşleri.

(4) : 15-17 Mayıs 1974 - Cumhuriyet Gazeteleri.

Yemeklik yağ üreten firmaların başındaysa, çokuluslu bir tekel olan Unilever firması gelmektedir. Ürünün birçok el değiştirip fiyatının artmasının yanısıra, bu tekel piyasada mal miktarını azaltmakta ve fiyatları istediği gibi ayarlamaktadır. Geçen yıl Vita ve Sana yağlarında duyulan sıkıntı, firmanın malı bilinçli olarak piyasadan çekmesi ve halkın yağ alabilmek için firmanın istediği fiyatı kabul etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu yılda durum geçen yılkinin aynı olmuştur. Ayçiçeği ve diğer yağlar üretimi 250 bin ton, tüketimse 350 bin ton dolaylarındadır. Margarin fabrikalarının gereksinimini karşılamak için aradaki farkı kapayacak miktarda ham yağ ithaline gidilmiştir. Bu nedenle bütün yağlı tohumlar ve ham yağ ithalatındaki gümrük vergisi sıfıra indirilmiştir. Hükümetin bu kararı, büyük yağ sanayicilerince olumlu karşılanırken, küçük yağ sanayicilerinden ve üreticiden tepki görmüştür. Trakya Yağ Sanayicileri Derneği Başkanı, bu karar sonucu Trakya ve Marmara bölgesindeki 85 fabrikadan 65'inin çalışamaz hale geldiğini söylemektedir. Küçük sanayicilerin imalât teknolojileri, bu yıl 550 kr/kg olarak ilân edilen taban fiyattan ayçiçeği alıp, fiyatı 12,25 lira/kg olarak belirlenen ham yağ şeklinde satmaya olanak tanımaktadır(5).

Küçük yağ sanayicilerinin şikâyetine karşın, hükümetin bu kararı, Ayçiçeği 1975 Destekleme Alımı konusunda TZOB'nin görüşleriyle bağdaşmaktadır. «...en iyisi küçük firmaların birleşmesiyle ekstraksyon sistemine geçmek için gereken tedbirler alınmalıdır. Yağ kaybının önlenmesi, üretici ve tüketici menfaatlerinin korunması ve küspe kalitesinin artırılması bakımından modern teknolojiye ayak uydurmayan firmaların maliyetleri dikkate alınmamalıdır.» Tekelci sermayenin denetimindeki Cephe Hükümeti'nin bu uygulaması (ayçiçeği taban fiyatlarının düşük tutulması ve yağlı tohumlar ithalâtından gümrük vergisinin kaldırılması kararı) keskin milliyetçiliğin! halkın çıkarlarıyla bağdaşmadığının iyi bir kanıtıdır.

Üreticiler'de 550 kr/kg taban fiyatından duydukları hoşnutsuzluğu ortaya koymakta, bu fiyatın yazın kır tırtılından uğradıkları zararı kapatmadığını açıklamaktadırlar.

Trakya Yağlı Tohum Tarım Satış Kooperatifleri Birliğine destekleme alımları için 600 milyon TL. kredi verilirken, Köy Kalkınma Kooperatifleri Genel Başkan Yardımcısı'nın iddiaları ilginçlik kazanmaktadır. «Ayçiçeği destekleme alım kararnamesiyle yağ tröstlerine 600 milyon liralık bir karaborsa olanağı sağlanmış, tarım satış kooperatifleri birliklerinin başına getirilen tekelci sermaye örgütleri temsilcileriyle de bu oyunların oynanması için gerekli ortam hazırlanmıştır(6).» denilmekte, Unilever, Trakya Yağ Sanayii gibi yağ tekellerine devlet eliyle hammadde sağlandığı öne sürülmektedir.

Elbette kooperatiflerin satın aldıkları ürünleri kendi kurdukları fabrikalarda yağ yaparak doğrudan tüketiciye satmaları sorunа iyi niyetli bir yaklaşımdır ama gerçek çözüm, kâr amacıyla halkın beslenmesi ve sağlığıyla oynayan yağ tekellerinden ve diğer çokuluslu tekellerle onların yerli ortaklarından tümüyle arınmış ekonomik düzen içersinde mümkün olacaktır.

---

(5) : 7.8.1975 Cumhuriyet.
(6) : 15.8.1975 - Cumhuriyet.

ANKARA SANATKÂR VE KÜÇÜK SANAYİCİLER ARASINDA YAPILAN SİYASAL KAMUOYU YOKLAMASININ NETİCELERİ

SBF Öğretim Üyelerinden Dr. Doğu Ergil tarafından hazırlanan bu anket çalışmasını sanatkâr ve küçük sanayicilerin siyasal tavırlarının irdelenmesi açısından yararlı olacağı kanısıyla yayınlıyoruz.

Amaç :

Türkiye sanayileşmede dünya ortalamasının üzerinde bir sanayileşme hızına sahiptir. Buna rağmen Türk sanayii hammadde ve ara malları üretimi aşamasından daha ileri gidememiştir. Bu durumda ülkemiz modern sanayiin sermaye, yoğun ve ileri teknoloji gerektiren pek çok dalından mahrumdur. Kredi zorlukları, pazar yoksunluğu, teknolojik bağımlılık gibi sebepler yüzünden gelişmesi süratle gerçekleşemeyen Türkiye halen bir küçük ve geleneksel sanayi ülkesidir.

Bu gerçek gözönünde tutulunca sanayileşme ve modernleşme süreci içerisinde ortadan kalkması beklenen geleneksel sanat ve sanayi dallarının pek çoğu artan talebi karşılayamayan modern endüstri kuruluşları yanında bugüne dek yaşayagelmiş hattâ artıp çoğalmışlardır.

Dağıtım kesiminde aktif bir rol oynayan yerel esnaf ve tüccar gruplarının yanında oldukça etkili olan küçük üreticinin gerek üretim sürecinde, gerek Türk ekonomik ve sosyal hayatında önemli ve çok yönlü işlevleri vardır. Sanatkâr ve küçük sanayicilerin yurt çapında, gerek istihdam alanında mevcut işgücünün önemli bir bölümünü kullanması, gerek pazarlama ve dağıtım işlevlerinde mahallin üretici gücü olarak yerel halkla geniş bir nüfuz ilişkisi içinde bulunduğu için, Ankara merkezinde mütevazi imkânlarla yapılan bir kamu oyu yoklaması için bu stratejik sosyal grup araştırmaya konu seçilmiştir.

Metod :

Bir sanayi şehri olarak tanımlanamayacak, fakat talepleriyle geniş bir geleneksel sanatkâr ve küçük sanayici grubunu besleyecek geleneksel (kırlardan yeni kopmuş) nüfusa sahip olan Ankara araştırma için örnek kent seçilmiştir. Ankara Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliğine kayıtlı sanat kategorileri arasından 14 tane üretici sanat kolu (Terziler, Sütlü maddeler imalâtçıları, kunduracılar, Yufka ve kadayıfçılar, döşemeciler, yorgancı ve yatakçılar, pastacılar, madenî dökümcüler, mobilyacılar, marangozlar, demirciler, simitçi ve pideciler, bakırcılar ve madenî işlerle uğraşanlar) saptanmıştır. Her küçük sanayi veya sanat kolunu temsil eden derneğe gidilerek üye kayıt defterlerinin tesadüfi sayılarla (üye sayısının az olduğu kollarda % 10, orta olan kategorilerde % 5 ve çok olan kategorilerde % 1 örneklem sıralamasına —stratification— göre) bütün Ankara küçük üreticisini temsilen 238 kişilik bir örnek grup tesbit edilmiştir.

Daha sonra Ankara il merkezinde çok geniş bir alana dağılmış bulunan ve ismen tesbit edilen örnek sanatkâr ve küçük üreticilere Dr. Doğu Ergil ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal İlimler Bölümü 3 ve 4. sınıf öğrencileri tarafından önceden hazırlanmış

olan bir anket uygulanmıştır. (Çeşitli nedenlerle mülakat yapılamayan sanatkârların yerine dernek listelerinden sistematik olarak yeni ikameler yapıldı.) Anketlerden elde edilen bilgiler Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgisayar Merkezinde, Dr. Necdet Bulut'un denetiminde Melek Erman tarafından değerlendirildi.

Sorular, Sorunlar ve Bulgular :

Sanatkâr ve küçük üreticilerin siyasal eğilimlerini yoklamak amacıyla kendilerine bir seri soru yöneltilmiştir. Bu sorular, bu stratejik sosyal grubun siyasal katılma oranlarını, hangi partileri desteklediklerini, siyasal tercihlerinin nedenlerini, bu nedenlerin son seçimden beri uğradığı farklılaşmayı ve nihayet arzu edilen siyasal rejimin niteliğini ortaya çıkarmaya yönelmiştir.

Ankara'lı Sanatkâr ve küçük üreticilere yöneltilen ilk soru «1973 Genel Seçiminde oy kullandınız mı?»dır. Verilen cevaplara göre örneklem içindeki sanatkârların % 70,59'u 1973 seçimlerinde oylarını kullanmışladır. Bu oran 1973 Ekiminde Türkiye'de seçime katılma oranının (% 66,80) sadece % 3,79 üstünde ise de, Ankara ilinde seçime katılma oranının (% 85,70) % 15,11 altındadır. Bu durum göstermektedir ki geleneksel toplum yapısının bir parçası olan fakat endüstri çağında gelişememiş bir ekonominin unsurları olarak yaşayagelen sanat ve küçük sanayi erbabı seçimleri tam anlamıyla siyasal mücadele ve sosyal değişim aracı olarak değerlendirmemektedirler. Nitekim sosyal değerlere ilişkin sorularımıza verilen cevaplarda küçük üreticilerin kadercilik ve sosyal güçsüzlüklerini birçok defa dile getirmişler, sosyal ve ekonomik problemlere parmak bastıkları halde bunlara bir çözüm yolu formüle etmekte büyük bir yetersizlik göstermişlerdir. Sosyal ve ekonomik örgütleşmelerdeki büyük boşluklar da bu sosyal sınıfa giren insanları toplu ve bilinçli siyasal mücadelenin dışında bırakmıştır. Bu «dışarda» kalış küçük üreticiyi iki yönde etkilemiştir. Önce bir «karamsarlık kültürü» oluşmuş, sonra da onları konservatif ideoloji ve liderlere bağlı hale getirmiştir. Bu varsayımı kanıtlamak amacıyla şu soru sorulmuştur : «1973 Genel Seçiminde Hangi Partiye Oy Verdiniz?» Bu soruya verilen cevaplar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo I : 1973 Genel Seçiminde oy kullanan Ankara'lı sanatkâr ve küçük üreticilerin oy verdikleri Siyasal Partilere göre yüzde dağılımı :

Oy verdikleri Siyasal Partiler	Oy veren sanatkârların Sayısı	%
Hiçbirisi	72	30,25
C.H.P.	55	23,11
A.P.	72	30,25
M.S.P.	19	7,98
D.P.	7	2,94
C.G.P.	6	2,52
M.H.P.	4	1,68
B.P.	3	1,26
Toplam :	238	99,99

Tablo I'e göre 1973 seçimlerinde Ankara sanatkâr ve küçük üreticisinin % 30,25'i hiçbir partiye oy vermemiştir. Oy kullanan-

ların arasında % 30,25'le en yüksek oran A.P.'yi tercih etmiştir. Bu partiyi % 23,11'le C.H.P. izlemektedir.

Bu oy dağılımı Ankara ilinde her iki partinin aldığı oy oranından oldukça farklıdır. A.P. 1973 seçimlerinde Ankara'lı seçmenlerden il çapında % 27,8 oranında, Ankara kent içi nüfusundan da % 29 oranında oy almıştı. Buna rağmen Ankara il merkezindeki sanatkâr ve küçük üreticilerin A.P.'yi destekleme oranı il ortalamasının üzerinde olmuştur. Öte yandan C.H.P. il çapında % 41,9 oranında ve kent içinden ise % 45 oranında destek görmesine rağmen Ankara'lı küçük üreticilerden ancak % 23,11 oranında oy almıştır.

Diğer partiler Ankara'lı küçük üreticilerin desteğini kazanma bakımından iki ana siyasal partimizin bir hayli gerisindedirler. A.P. ve C.H.P.'nin dışında kalanların tüm oy oranları ancak % 16,38'i bulmaktadır. Bu partilerin en önde geleni oyların % 7,98'ini alan M.S.P. dir. M.S.P.'nin küçük üreticiler tarafından desteklenme oranı da il ortalamasının(1) % 1,32, il merkezi ortalamasının da(2) % 0,72 oranının da altındadır.

Ankara'lı sanatkâr ve küçük sanayicinin geçen genel seçimde ne yönde oy kullandıkları ile yaklaşan seçimde nasıl oyu kullanacaklarını saptadıktan sonra, aşağıdaki soru ile tercih ettikleri siyasal partinin hangisi olduğu ortaya çıkarılmak istenmiştir : «Menfaatlerinizi bugün en iyi koruyacak partinin hangisi olduğuna inanıyorsunuz?» Bu soruya verilen cevaplar ve bunların 1973'te yapılan siyasal tercihlerle karşılaştırılması Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2 : 1973 Genel seçimleri ve günümüzde Ankara'lı sanatkâr ve küçük sanayicilerin siyasal partileri destekleme oranları :

Tercih Edilen Partiler	Bugün esnaf ve sanatkârların menfaatlerini en iyi koruyacağına inandıkları parti %	Ekim 1973 seçimlerinde oy verme oranı %	1 ve 2'nin farkı %
Hiçbirisi	23,11	30,25	—7,14
C.H.P.	24,37	23,11	1,26
A.P.	32,77	30,25	2,52
M.S.P.	7,56	7,98	—0,42
D.P.	3,36	2,94	0,52
C.G.P.	1,68	2,52	—1,84
M.H.P.	1,26	1,68	—0,42
B.P.	0,84	1,26	—0,42
Kararsız	5,04	——	5,04
Toplam	100	100	

Elde edilen bilgiye göre partilere yönelik tercihlerde hem «sağ» hem «sol» partiler fazla bir ilerleme kaydetmemişlerdir. «Sağ» partiler topluluğunun potansiyel oy artışı % 1,25'tir. «Sol» partiler arasında C.H.P. % 1,26 oranında potansiyel oy kazanırken, B.P. ise % 0,42 oranında oy kaybetmiştir. Bu durum sol partilere yönelik potansiyel oy artışını % 0,74 gibi önemsiz bir çizgide tutmuştur.

Hiçbir partinin menfaatlerine uygun olmayacağına inanan kü-

çük üreticilerin oranı oldukça yüksektir (% 23,11). Bu kategoriye girenlerin büyük bir olasılıkla oy kullanmıyacakları 1973 seçiminde daha büyük bir grubun (%30,25) seçime katılmamasından çıkarılabilir. Bu oldukça büyük grubun kararsızlarla özdeşleştirilmemesi gerekir. Siyasal sürece olan inançsızlık siyasal ilgisizliği doğurur, kararsızlığı değil. Kararsızların % 5,04 gibi düşük bir oranda oluşu küçük üreticiler arasında siyasal tercihlerin oldukça kristalleşmiş olduğunu gösterir.

Tercihlerin ne denli önceden yapıldığını saptamak için Ankaralı küçük üreticilere «Bu partiye oy vermeseydiniz hangisine verirdiniz?» şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan % 50'si «hiçbirisine»dir. Küçük üreticiler kesimindeki seçmenlerin yarısı partilerine kesin olarak sadıktırlar. Parti değiştireceklerin % 18,91'i A.P.'ye, % 8,82'si CHP'ye, % 8,40'ı M.S.P.'ye, % 7,56' sı D.P.'ye, % 3,78'i C.G.P.'ye, % 1,26'sı B.P.'ye ve % 0,42'si M. H.P.'ye oy vereceklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 2'nin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de iki büyük partinin Ekim 1973 seçimlerinden beri bir miktar daha potansiyel oy kazandıkları fakat bu kazancın A.P. için % 2,52 ve C.H.P. için % 1,26 gibi düşük bir oran oluşudur. Diğer bütün partiler, D.P.' nin çok cüzi (% 0,52) kazancı hariç destek kaybetmişlerdir. En çok oy kaybeden parti ise % 1,84 ile C.G.P.'dir.

Geçen ve gelecek seçimlere ilişkin siyasal tercihlerinin yönünü saptadıktan sonra, bu tercihlerinin nedenlerini açığa çıkartmak amacıyla sanatkâr ve küçük sanayicilere «1973 seçiminde bu partiye oy vermenizin sebebi nelerdir?» şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Cevaplar altı kategoride toplanmıştır. Tercih edilen partinin :

a) Milliyetçi oluşu

b) İktisadî meseleleri halledişindeki ustalık

c) Dinî ve Ahlâkî değerlere önem verişi

d) Parti genel başkanının şahsiyetinin güvenirliliği

e) Saygı duyulan bir kişinin fikrine uyduğu için

f) Diğer sebepler.

Alınan cevaplar her kategoriye «evet» ve «hayır» olarak saptanmış ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3 : 1973 Genel Seçimlerinde Ankaralı Sanatkâr ve küçük sanayicilerin partilere oy vermenedenleri (%) :

Oy verme nedenleri

Oy verenlerin cevaplarının dağılımı	**Milliyetçi oluşu**		**İktisadî meseleleri halledişi**		**Dinî ve ahlâkî değerlere önem veriş**		**Parti gnl. bşk. şahsiyeti**		**Saydığı kişiye uyarak**		**Diğer sebepler**	
	Sayısı	**%**	**Sayısı**	**%**	**Sayısı**	**%**	**Sayısı**	**%**	**Sayısı**	**%**	**Sayısı**	**%**
vet	64	26,89	66	27,73	52	21,58	47	19,75	9	3,78	33	13,87
Hayır	174	73,11	172	72,27	186	78,15	191	80,25	229	96,22	205	86,13
Toplam	238	100,00	238	100,00	238	100,00	238	100,00	238	100,00	238	100,00

Tablo 3'e göre Ankaralı sanatkâr ve küçük üreticilerin bir partiyi tercih sebeplerinin en önde geleni % 27,73'le o partinin iktisadî konuları halledişindeki ustalıktır. İkinci ve bir o kadar önemli tercih sebebi de %26,89'la o partinin milliyetçi oluşudur. Bu durum göstermektedir ki, ekonomik mücadelesinde çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunan Türk küçük üreticisi sorunlarının çözümünü sadece siyasal partilerin ekonomik konulardaki yeteneklerine değil, aynı oranda bu çözümün ideolojik yanında da görmektedirler. Küçük üretici kitlesinin siyasal ve ideolojik eğilimleri bu sosyal sınıfın gelişen Türk ekonomisi içindeki yeri ile yakından ilişkilidir.

Her ne kadar millî istatistikler hâlâ sanayi alanında üretim birimi olarak küçük işletmelerin sayısal bakımdan büyük işletmelere kat kat üstün olduklarını gösteriyorlarsa da (3,012 büyük işletmeye karşı 157,759 küçük işletme) gerek kredi olanaklarından istifade(3), gerek üretim kapasitesi ve pazarlara hakimiyet, ve gerekse istihdam kapasitesi bakımından (bütün sanayi işletmelerinin % 98,1'ini oluşturan küçük işletmeler imalât dalında çalışanların sadece % 30,6'sını istihdam etmektedirler) oldukça sınırlıdır. Ayrıca, sanatkâr ve küçük üreticinin gitikçe modernleşen teknoloji karşısında gelişme ve uyum şansı da çok azdır. Örneğin Dr. Erdoğan Soral'ın büyük iş adamları üzerinde yaptığı Türkiye çapında bir araştırmada esnaf ve sanatkâr kesiminden büyük iş adamları kategorisine yükselenlerin oranı sadece % 3,58'dir(4) (% 0,70'i sanatkârlardan, % 2,88'i esnaftan).

Geniş bir iç göç süreci içinde olan Türkiye'nin büyüyen kentlerinde geleneksel tüketim ve beğeni eğilimlerini sürdüren büyük nüfus grupları birikmektedir. Bu durum aldatıcı bir biçimde küçük imalât sanayiinin geliştiği görünümünü yaratmaktadır. Oysa ki bizim Ankara içinde, ve DPT'nin beş ayrı kentte (Bursa, G. Antep, Karabük, Konya ve Van) yaptığı (5) araştırma küçük işletmelerin önemli bir ölçüde gelişmeden ve modernleşmeden çoğaldıkları gerçeğini ortaya koymuştur. Böylece bir taraftan dev ve modern işletmelerle rekabette olan küçük üretici biteviye çoğalan benzeri işletmelerle de tüketici, hammadde üreticisi ve kredi kurumları önünde savaş vermektedir. Şu halde, hâlâ geri kalmışlık damgasını taşıyan Türk sanayiinin günümüz koşulları altında küçük işletmelerin bir süre daha varlıklarını devam ettireceklerini varsaymak doğaldır. Fakat gittikçe büyüyen ve tekelleşen ekonomik birimlerin ağırlığını duyurduğu ve çok-uluslu şirketlerle ortaklıkların geliştiği Türkiye'de, özellikle Avrupa Ekonomik Birliğine (Ortak Pazar) girildiğinde bugünkü küçük üreticilerin pek çoğuna hayat hakkı kalmıyacaktır.

Bu durumda işçileşmek tehlikesi ile karşı karşıya olan sayıları yaklaşık olarak 3 milyon olarak tahmin edilen(6) küçük üreticiler siyasal ve ideolojik eğilimleri bakımından tutucu olacaklardır. Dıştan gelen büyük sermaye ve modern teknoloji baskılarına karşı da «milliyetçilik» ve «islâmcılık» yanı ağır basan, yani «içedönük» bir politikaya taraftar olacaklardır. Çünkü Türk-İslâm kültüründe din ilâhî adaletin, müminler arasındaki eşitliğin ev «değişmez» sosyal düzenin simgesidir(7). Dinin temel ahlâk düzeni olduğu yerde zengin ve fakir, kuvvetli ve zayıf doğa kanunu olarak vardır. Fakat, kuvvetli ve zengin, zayıf ve fakiri ezmez ve sö-

mürmez. Sosyal ve ekonomik çatışma kurallara bağlıdır. Rekabet yıkıcı değildir. O halde, dinî değerlere bağlılık, varlığı tekelleşmiş devlerin üretim sürecini ve pazarları büyük ölçüde kontrol ettiği dünya ekonomisi içinde durumu gittikçe kötüleşen küçük üretici için bir varoluş, bir hayatta kalış reçetesidir.

Milliyetçilik ise Türkiye'nin iki asırdır yerini aradığı «Batı» dan bir avuç seçkin tarafından zorla ithal edilen ve kendi ekonomik yapısına ve bu yapının şekillendirdiği kültürel ve sosyal değerlere ters düşen hukukî, kültürel ve sosyal kurumlara direniş şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu yabancı üst yapı kurumlarının getirdiği beğeni ve tüketim kalıplarıdır ki geleneksel tüketim normlarını ve o normların beslediği üretim faaliyetlerini geriletmiş, ve bir çoğuna da son vermiştir.

Osmanlılığın milliyetçilik cereyanlarını bastırıcı çok-uluslululuğu sosyal ayırımları «millet» sistemi içinde dinî ayırımlara dönüştürmüştü. Bu yapı içinde Türk unsuru kendi millî ayrıcalığının mücadelesini 20. yüzyıl başlarına kadar «müslümanlık» simgesi altında yürütmüştür. O yüzden İslâmcılık cereyanı Türk kültüründe ruhanî bir kurum olmanın ötesinde derin izler bırakmıştır.

Bu yorumun ışığında, ekonomik politikası ne olursa olsun, küçük üretici için gelişme ve zenginleşme umudu (yukarı sosyal hareketlilik) vaadeden gözle görülür ekonomik ve sosyal avantaja (mali protesi büyük iş âleminin kredi olanaklarını sarsmayacak ölçüde) paralel olarak «milliyetçilik» ve «dinsellik» propagandası yapan partilerin küçük üreticiler tarafından en çok tercih edilen siyasal kuruluşlar olacakları doğaldır.

Araştırmamızın sonuçları bu varsayımı doğrulayacak niteliktedir. Ekim 1973 seçimlerinde «ortanın solunda» yer alan CHP'nin Ankara'lı sanatkâr ve küçük sanayicilerin % 23,1'i tarafından, Birlik Partisinin ise % 1,26'sı tarafından desteklendiğini göstermiştir (toplam) % 24,37.

Bunun yanında «sağ» ideolojinin, serbest girişimciliğin ve pazar ekonomisinin savunucuları olan partiler (AP, MSP, DP, CGP, MHP) kişisel çabalarıyla varlıklarını devam ettirmek ve zenginleşmek koşuluyla bağlı olan küçük üreticiler tarafından daha büyük oranda desteklenmişlerdir (bütün Ankara'lı sanatkâr ve küçük üreticilerin % 45,37'si).

Parti tercihleri içinde ilginç olan konulardan biri de liderlik unsurudur. Çok yaygın olan bir kanıya göre Türkiye'de seçmen nüfusun çoğunluğu parti liderlerinin çekiciliği «ekonomik başarı», «milliyetçilik», «dinî ve ahlâkî değerler» gibi parti niteliklerinden sonra gelmektedir .

Belli partilere oy veren sanatkâr ve küçük üreticileri siyasal eğilimlerine göre ayırınca parti tercihi ve tercih nedenleri arasında şu ilişkiler ortaya çıkmaktadır (Tablo 4'e bakınız) :

«Milliyetçilik» en çok MHP (% 75 veya 3 kişi) ve DP'ye (% 71 veya 5 kişi) oy veren sanatkârların bu partileri tercih sebebidir. Bu iki partiyi % 54,2 ile AP, % 33,3 ile CGP (2 kişi) ve BP (1 kişi) izlemektedir. Milliyetçi oluşları açısından en az tercih edilen partiler % 21,1 ile MSP ve % 9,1 ile CHP'dir.

Bu rakamlar göstermektedir ki «milliyetçilik» bu konuyu alabildiğine işleyen MHP, DP ve daha az bir oranda da olsa AP'yi tercih sebepleri arasındadır. Ne

var ki bu konu tek başına siyasal bir parti için önemli bir kazanç sağlıyamamaktadır. İkiyüz-otuzsekiz (238) kişilik örneklem grubumuz içinde DP'ye 7 kişi (% 2,94), MHP'ye 4 kişi (% 1,68) ve bu partilerden «milliyetçilik» propagandasında daha geri kalmayan CGP' ye ise sadece 6 kişi'dir (% 2,52).

«İktisadî meseleleri halledişindeki ustalık» bakımından taraftarları arasında en çok beğenilen parti % 50 ile (3 kişi) CGP' dir. Bu partiyi % 43,6 ile CHP izlemektedir. İki parti dışında yandaşları tarafından tercihe şayan bulunan partiler % 42,9 ile DP (3 kişi), % 41,7 ile AP, ve % 15,8 ile (3 kişi) MSP'dir. İktisadî alanda MHP ve BP yandaşlarınca hiç takdire layık bulunmamışlardır.

Dinî ve ahlâkî konularda yandaşlarınca en çok beğenilen parti MSP'dir. (% 84,2 veya 16 kişi). Bu çok kesin eğilim diğer partilerin yandaşlarında görülmemektedir. MSP'yi bu konuda en yakından izleyen parti % 57 ile DP'dir. (4 kişi). AP'nin bu konuda beğenilme oranı yandaşları arasında % 37.5, bir ideoloji partisi olduğu kadar dinsel bir kuruluş olarak ortaya çıkan BP'nin % 33.3 (1 kişi), MHP'nin % 25 dir (1 kişi). Partilerini tercih sebepleri arasında din ve ahlâk konusuna en az ağırlık verenler CGP'li (% 0) ve CHP'li sanatkârlardır (% 1.8).

Parti başkanının kişisel cazibesi ve «şahsiyetinin güvenilirliği» % 43.3 ile en çok CHP'li seçmenleri etkilemiştir. Bu konuda etkin olan ikinci parti DP'dir (% 28.6). Bu iki partiyi % 18.1 ile AP, % 16.7 ile CGP, % 15.8 ile MSP izlemektedir. MHP ve BP'ye oy verenler için bu parti başkanlarının kişiliği siyasal tercihlerine hiç bir etki yapmamıştır.

Bu rakamlar ortaya oldukça şaşırtıcı sonuçlar çıkarmaktadır. Bir doktrin partisi olarak bilinen CHP, hiç olmazsa küçük üretici kitlesi içinde, bir lider partisidir ve liderinin parti yapısında önemli rolü olduğu sanılan MHP başkanının hiç bir etkisi yoktur.

Tablo 4 : 1973 Genel seçimlerinde küçük üreticilerin parti tercihleri ve tercih nedenleri arasındaki ilişkiler :

Milliyetçi oluşu (1), iktisadî meseleleri hallediş (2), Dinî ve ahlâkî değerlere önem veriş (3), Parti Genel Başkanının şahsiyetinin güvenirliliği (4), Saygı duyulan birisine uyarak (5), Diğer Sebepler (6).

	C.H.P		A.P		M.S.P.		D.P.		C.G.P		M.H.P		B.P	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
(1)	9,1	90,9	54,2	45,8	21,1	78,9	71,4	28,6	33,3	66,7	75,0	25,0	66,7	33,3
(2)	43,6	56,4	41,7	58,3	15,8	84,2	42,9	57,1	50,0	50,0	0,0	10,0	0,0	10,0
(3)	1,8	98,2	37,5	62,5	84,2	15,8	57,1	42,9	0,0	10,0	25,0	75,0	0,0	10,0
(4)	47,3	52,7	18,1	81,9	15,8	84,2	28,6	71,4	16,7	83,3	0,0	10,0	33,3	66,7
(5)	7,3	92,7	5,6	94,4	0,0	10,0	10,0	10,0	16,7	83,3	0,0	10,0	0,0	10,0
(6)	25,5	74,5	16,7	83,3	15,8	84,2	0,0	10,0	0,0	10,0	0,0	10,0	33,3	66,7

Bu araştırmanın ortaya koyduğu diğer bir ilginç sonuç da Ankara sanatkâr ve küçük üretici nüfusunun çok büyük bir oranının (% 96.22) siyasal tercihlerini yaparken başkasının tesiri altında kalmamasıdır. Türk siyaset sosyolojisinin ana sorun-

larından biri olan «siyasal vesayet» kentleşmiş ve sınıfsal çıkarları oldukça belirginleşmiş olan Türk sanatkâr ve küçük üreticisi için artık önemini kaybetmiştir. Sayılan bir kişinin tesiriyle oy kullanan sanatkârların (ki tüm küçük üreticilerin sadece % 3.78' idiler) içinde en büyük oran CGP de toplanmaktadır (% 16.7). CHP' ye oy verenlerin % 7.3'ü ve AP' ye oy verenlerin % 5.6'sı da saygı duydukları bir kişinin etkisi altında adı geçen partilere oy vermişlerdir.

1973 Genel Seçimleri için derlenen bilgi ile ilerde yapılacak bir seçim için yapılacak siyasal tercihler ve bu yönelimlerin nedenleri arasında bir karşılaştırma yapabilmek için aşağıdaki soru sorulmuştur :

«Gelecek seçimlerde hangi partiye oy vermeyi düşünüyorsunuz?» Verilen cevaplar ve bu cevapların 1973 seçimlerindeki oy dağılımıyla karşılaştırılması Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 : Ekim 1973 Seçimleriyle, Yeni Yapılacak Seçimlerde Ankara'lı Sanatkâr ve Küçük Üreticilerin Siyasal Partileri Destekleme Oranlarının Karşılaştırılması :

Siyasal Partiler	Gelecek Seçimde Kime oy Vermeyi Düşündüğü		1973 Genel Seçiminde oy verdiği Parti		1-2 Farkı
	Sayısı	%	Sayısı	%	%
Hiçbirisi	25	10.50	72	30.25	—19.75
C.H.P	50	21.01	55	23.11	—2.10
A.P	67	28.15	72	30.25	—2.10
M.S.P	17	7.14	19	7,98	—0,84
D.P	5	2.10	7	2.94	—0,84
C G.P	4	1.68	6	2.52	—0,84
M.H.P	4	1.68	4	1.68	0
B.P	1	0.42	3	1.26	—0,84
Kararsız	65	27.31	—	—	27.31

Tablo 5 iki önemli sonuç ortaya koymaktadır :

1. Hernekadar hiçbir partiye oy vermeyeceklerini söyleyen sanatkâr ve küçük üreticilerin oranı % 10.50 ise de Tablo 2'de belirtildiği gibi % 23.11 oranında büyük bir grup hiçbir partinin menfatlerini tam anlamıyla koruyamıyacağı görüşündedirler. Bu durum kanımızca % 27.31 gibi önemli bir kesimin kararsızlığını etkilemektedir. Öyle görülüyorki küçük üretici tabakalarında oy kullanma oranı yine % 30 civarında gerçekleşecektir.

2. Kararsızlar grubu dondurulacak olursa, belli başlı bütün partiler 1973 seçimlerinden beri küçük oranlarda taraftar kaybetmişlerdir. Oy kaybı A.P ve C.H.P için % 2.10 ve M.H.P dışında bütün diğer partiler için % 0.84 civarındadır. Oldukça geniş bir grubun kararsız olduğunu belirtmesi ve bu grubun yeni bir seçimin sonuçlarının çok değişik bir biçimde etkiliyebileceği gerçeği düşünülse bile diğer sorulara verilen cevaplar ışığında hiçbir parti küçük üreticiler kesiminde son seçimlerden beri önemli bir kazanç sağlıyamamış, aksine bir miktar potansiyel oy kaybetmiş gözükmektedir.

Ankara sanatkâr ve küçük üretici nüfusunun önümüzdeki se-

çimde hangi partiye oy vereceklerini saptadıktan sonra, bu tercihlerini hangi sebebe bağladıkları tekrar soruldu. «Gelecek seçimde bu partiye oy vermenizin sebebi nedir?»

Tablo 6 : Gelecek seçimde küçük üreticilerin parti tercihleri ve tercih nedenleri arasındaki ilişkiler :

Milliyetçi oluşu (1), iktisadî meseleleri hallediş (2), Dinî ve ahlâkî değerlere önem veriş (3), Parti Genel Başkanının şahsiyetinin güvenirliliği (4), Saygı duyulan birisine uyarak (5), Diğer Sebepler (6).

	C.H.P		A.P		M.S.P		D.P		C.G.P		M.H.P		B.P	
	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H	E	H
(1)	14.0	86.0	46.3	53.7	17.6	82.4	60.0	40.0	50.0	50.0	75.0	25.0	0.0	100
(2)	48.0	52.0	41.8	58.2	5.9	94.1	20.0	80.0	0.0	100	0.0	100	0.0	100
(3)	6.0	74.0	31.3	68.7	88.2	11.8	20.0	80.0	25.0	75.0	25.0	75.0	0.0	100
(4)	38.0	62.0	17.9	82.1	17.6	82.4	20.0	80.0	25.0	75.0	0.0	100	0.0	100
(5)	4.0	96.0	3.0	97.0	0.0	10.0	0.0	100	25.0	75.0	0.0	100	100	100
(6)	14.0	86.0	9.0	91.0	11.8	88.2	0.0	100	25.0	75.0	0.0	100	100	0.0

Tablo 6 göstermektedirki 1973 genel seçimlerinden beri Ankara'lı küçük üreticilerin siyasal tercih nedenlerinde önemli bir fark yoktur. 1973 seçiminde etken olan bütün faktörler az bir orandada olsa etkinliklerini yitirmeye başladığı söylenebilir. Ufak çapta olmasına rağmen bu konuda en önemli (% 2.94) değişiklik parti başkanlarının cazibesine kapılarak partilere oy verme sürecinde bir gerileme olmasıdır. Mevcut düzenden pek memnun gözükmemekle birlikte küçük üretici kitlesi alternatif siyasal programlar ve örgütler yaratamamaktadır.

Bu varsayımı kanıtlamak ve Türk küçük üreticisinin Ankara gibi siyasetin merkezi olan bir kentte siyasal mücadele alanında çıkarları doğrultusundaki siyasal, sosyal ve meslekî kuruluşlara ne ölçüde katıldıklarını sorduk. Ankara'lı sanatkâr ve küçük üreticilerinin ancak % 2.94'u bir siyasal parti üyesidir. Bu grubun ancak % 0.84'ü mensup oldukları partilerin komitelerinden birinde aktif olarak çalışmaktadırlar.

Küçük üreticilerin siyasal tercihlerini etkileyen belki en önemli konu kendisini sosyal tabakalaşmada nerede gördüğüdür. Örnekleme giren 238 küçük üreticiden hiçbiri kendilerini işçi olarak görmemektedirler. Yüzde 1.68'i kendilerini sanayici, % 1.26'sı tüccar, % 10.50'si serbest meslek sahibi, % 86.55'i esnaf ve sanatkâr olarak görmektedir.

Kendilerini sosyal katmanlaşmada nasıl algınladıkları (Self Perception) küçük üreticilerin katıldıkları sosyal ve mesleki kuruluşlarla da ortaya çıkmaktadır. Ankara sanatkâr ve küçük üreticilerinin ancak % 0.42'si (1 kişi) bir işçi sendikasına üyedir. Bunun yanında bu sosyal kesimin büyük bir oranı esnaf ve sanatkâr derneklerine üye olduğu gib (Biz örneklememizi dernek üyeleri arasından aldığımızdan dernek dışı kalan cuz'i miktarda küçük üreticiler temsil edilmemiştir.) % 6.72 si işveren ve ticaret derneklerine, % 3.36'i kuran kursları derneklerine, % 5.04'ü diğer din derneklerine ve % 13.45'i de Bağkur dahil, cesitli sosyal yardım derneklerine dahildirler.

Bu kuruluşlar sanatkâr ve küçük sanayiciler kesiminin kendilerini işçi sınıfı içinde kesinlikle

mektedir. Nitekim yeterli bir örgütsel güce erişememekle birlikte Ankara'lı küçük üreticilerin % 93.28'i «Aynı meslek, düşünce ve menfatten olanların bir araya gelmesi zorunludur» önerisini «uygun» (% 52.10) ve «çok uygun» (% 41.18) diyerek desteklemişlerdir.

Gittikçe bütünleşen, tekelleşen ve modernleşen üretim faaliyetleri ile serbest piyasa ekonomisinin uzun vadede pek çok küçük üretim birimini ortadan kaldırdığı ve bu kesimde hayatlarını kazanan geleneksel üreticiyi modern fabrikalara işçi olarak çektiği tarihsel olarak pek çok ülkede kanıtlanmıştır. Bu tehlikeyi çok yakından gören, ekonomik bağımsızlığını halen sürdüren Türk küçük üreticisi Türkiye'nin sosyo-ekonomik sorunlariyle ilgili sorulara oldukça karamsar cevaplar vermişlerdir. Mesela Ankara'lı sanatkâr ve küçük sanayicilerin % 86.13'ü için «bugün insan kime güveneceğini bilmiyor», % 56.73'ü için «vasat bir adamın nasibi gittikçe kötüleşiyor», % 81.51'i için «bu şehirde zenginlerle fakirler arasındaki fark gitikçe büyüyor» % 87.09'u için «İdarenin verdiği bir karar ancak bazı gurupların menfaatine yarar» ve % 65.97'i için «Resmî makamlara müracaat faydasızdır».

Bu tablo oldukça karamsar bir bir sosyal sınıfın, Siyasal ve sosyal değer yargılarını yansıtır. Bu derecede menfi bir dünya görüşü olan bir sınıfın sosyo-ekonomik endişelerini yenmek için genellikle iki yol vardır. Ya siyasal otorite ve bu siyasal otoriteyi kontrol eden politik-ekonomik güçler ile özdeşleşecek ve varlığını devam ettirmek için koparabildiğini koparacak, veya kendi öz siyasal örgütleşmesini gerçekleştirerek siyasal arenada ağırlığını kendi çıkarları doğrultusunda koyacaktır.

Gerek örgütleşme çabalarının zayıflığı, gerekse katıldıkları derneklerin hem sayıca hem siyasal ve ekonomik etkinlik açısından yetersiz olması ikinci şıkkın Ankara'lı küçük üreticiler için bir çözüm yolu olmadığını gösterir. Çok dağınık imalâthane ve atelyelerde hayatlarını bağımsız olarak kazananların büyük imalât birimlerimde aynı nesnel koşullar ve baskılar altında ortak bir tecrübe içinde yoğrulan ve bu tecrübelerin doğurduğu ortak ihtiyaçlar, ideolojiler ve programlardan yoksun olacakları açıktır. Bağımsız çalışanlar çok ve çeşitli yatay ve dikey baskılar altındadırlar. Üstten devletin sınırlı olan mali kaynaklarını ve iç pazarı paylaşmakta hasis davranan büyük sermayenin baskısı, alttan işçi sınıfının Anayasa'nın sosyal adalet ilkesine işlerlik kazandırmak için milli gelirden, kamu hizmetlerinden ve sosyal güvenlik kurumlarından daha büyük paylar istemesi küçük üreticiler üzerinde hem toplumun ekonomik olanaklarının paylaşılmasında hem de işçi-işveren ilişkileri açısından yeni baskılar yaratmaktadır. Bu koşullar altında geleneksel küçük üreticinin açıkça işçi haklarından yana olan bir siyasal parti ve programı desteklemiyeceği doğaldır.

Gelişerek, sosyal kat atlama ve büyük üretici haline gelme çabasında olan küçük üretici için özel sektöre ve girişimciliğe ağırlık veren parti ve programları desteklemek kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim Ankara gibi C.H.P.'nin kalesi olarak bilinen bir kentte küçük üreticilerin A.P. yi kuvvetli ölçüde desteklemesi bu varsayımı doğrulamaktadır.

Siyasal bir tercih olarak özel girişimciliği destekliyen küçük üreticilerin pek çoğu serbest piyasa mekanizmasının kanunu olan sermayenin yoğunlaşması ve

tekelleşmesi sürecinde özellikle imalât sektöründe yok olmaya mahkûmdurlar. Ancak millî ekonomi bu gelişme aşamasına gelinceye kadar büyüyüp gelişmek ve sosyal tabakalaşmada yukarı doğru hareketlilik kazanmak umudu küçük üreticiyi sağ ve liberal partileri desteklemeye itmektedir. Hele kredi olanaklarının sınırlıda olsa arttırılması, defter tutma külfetinin kaldırılması, küçük sanayi siteleri inşası ve Bağkur gibi sosyal güvenlik kurumlarının teşviki gibi ekonomik tedbirler yanında bu sosyal kesimin sınıfsal endişelerini bir dereceye kadar giderecek milliyetçilik ve dinsellik gibi ideolojik etmenlere önem veren sağ ve liberal partilerin daha uzun süre küçük üreticilerden oy almasına sebep olacaktır.

Bu durumu iyi değerlendiren sağ ve liberal parti yöneticileri özelikle A.P. teşkilatı yaklaşık olarak üç milyonluk bir oy kaynağı olan bu sosyal sınıfla organik bağlar kurmakta oldukça başarılı olmuşlardır. Esnaf ve sanatkâr örgütlerinin en önde gelen kişisi, Esnaf ve Sanatkârlar Birliği başkanı sayın Kasım Önadım AP. Bursa Milletvekili ve A.P. Başkan yardımcılarındandır. Önadım'ın Bağkur gibi bağımsız çalışanlar için hayati önemi olan bir sosyal güvenlik kuruluşunun yapılaşmasında önemli katkıları olmuştur. Esnaf ve sanatkârlar konfederasyonu başkanı Hüsamettin Tiyenşan ise A.P. İstanbul Milletvekilidir.

Türk ekonomisinde ve sosyal hayatında önemli bir rolü olan esnaf ve sanatkâr kitlesi üzerinde yapılan siyasal bir araştırmanın tamamlanması için bu sosyal sınıfın özlediği ve dertlerini en iyi şekilde halledecek düzenin ne olduğunu saptamak gerekir. Bu amaçla sorulan «Türkiye'nin meselelerini en iyi halledecek düzenin hangisi olduğuna inanıyorsunuz?» sorusuna Ankara sanatkâr ve küçük üreticilerinin % 26.89'u disiplinli tek parti, % 31.51'i iki parti, % 38.66'i çok parti diye cevap vermişlerdir. Kararsız olanlar ve bu soruya cevap vermiyenlerin oranının çok düşük olması (% 2.94) Türk küçük üreticisinin rejim sorusu karşısında kesin bir tavır içinde olduğunu gösterir. Bu rakamlar oldukça büyük bir kesimin tek partili otoriter bir rejim taraflısı olduğunu gösterir. Mülâkatlar sırasında bu eğilimde olanların sık sık Atatürk veya Tito gibi birinin yönettiği otoriter bir rejimden bahsetmeleri ilgi çekmiştir. Siyasal çalkantı ortamlarında veya kronik ekonomik buhranlar döneminde iktisadi temelleri sarsılan orta sınıfın otoriter rejimlerden hatta Latin Amerikalı sosyolog Jose Nun'un deyimiyle orta sınıf diktasına taraftar olmaları dünyada sık sık görülen olaylardır. Küçük üreticilerin % 31.51'i de iki partili bir demokrasiden yanadırlar. Küçük partilere prim vermiyen ve iki büyük partiyi siyasal mekanizmanın işlemesi için yeterli sayan bu görüş Türkiye için A.P. ve C.H.P. den meydana gelen bir siyasi yapı istemektedirki, geniş bir esnaf ve sanatkâr kitlesinin çıkarları açısından hem kişisel girişimcilik, hemde sosyal güvenlik ve adalet prensiplerinin uzlaştırıcı bir politik sistem içinde bağdaştırılmasına taraftar oldukları söylenebilir. Bu görüş açısından bakıldıkta Ankara sanatkâr ve küçük üreticilerinin % 69.16'sı iki veya daha fazla partiden oluşan bir demokrasiden yanadırlar.

Ankara'lı küçük üreticilerin parti bağlılıkları ile ne tür bir rejimden yana oldukları arasında bir ilişki aranınca şu tablo ortaya çıkmıştır. Tek partili otoriter bir rejim isteyenler: D.P. lilerin % 42. 9'u (3 kişi), M.S.P lilerin % 36.8'i (7 kişi) C.G.P lilerin % 33.3 (2 ki-

şi, B.P lilerin yine % 33.3'ü (1 kişi), C.H.P lilerin % 29.1'i (16 kişi), M.H.P lilerin % 25.0'ı (1 kişi), ve A.P. lilerin % 22.2'si (16 kişi) dir. Iki partili bir rejim en çok B.P liler tarafından % 66.7 (2 kişi) desteklenmektedir. Bu partinin eğilimini M.H.P lilerin % 50'si (2 kişi), D.P lilerin % 42.9'u (3 kişi), A.P lilerin % 36.1'i (26 kişi), C.H.P lilerin % 30.9'u (17 kişi), M.S.P lilerin % 21.4'ü (4 kişi) benimsemektedir. Hiçbir C.G.P li iki partili bir siyasal rejimden yana değildir. Çok partili bir rejim ise C.G.P lilerin % 66.7'si (4 kişi). M.SP lilerin % 42.1 (8 kişi), A.P lilerin % 41.7 si (0 kişi), C.H.P. lilerin % 38.2'si (21 kişi), M.H.P lilerin % 25.0'i (1 kişi), ve D.P. lilerin % 14.3'ü (1 kişi) tarafından istenmektedir. B.P lilerin hiçbirisi çok partili (ikiden fazla) bir düzen istememektedir.

Bu tablo iki ilgi çekici gözlemi ortaya çıkarmıştır : 1) Partinin ideolojik görünümü otoriter bir rejimden yana olduğu izlenimini verse de M.H.P yanlısı küçük üreticilerin % 50'si iki partili, diğer % 25'i de çok partili bir demokrasiye taraftardır. 2) Bütün küçük partilerin yandaşları tutukları partilerin ancak demokratik bir ortamda yaşıyabileceği görüşündedirler.

Bu gözlemlerin üstünde en büyük gerçek de büyük parti taraftarlarının ezici çoğunluğunun iki veya daha fazla siyasal partiden oluşan bir demokrasiyi arzulamasıdır.

SONUÇ

Sosyal ve ekonomik çıkarları, geniş sanatkâr ve küçük sanayici kesiminin siyasal tercihlerini liberal ve tutuculuk doğrultusunda etkilemektedir. Bu sosyal sınıf siyasal tercihlerinde açık ve rasyonel bir davranış içindedir. Ekim 1973 seçimlerinden günümüze kadar geçen süre zarfında hiçbir parti bu sosyal tabaka içinde büyük bir siyasal kazanç sağlıyamamıştır. Küçük üreticiler geleceklerine karamsar bir gözle bakmaktadırlar. Bu karamsarlık onları ekonomik etkenler yanında ideolojik etkenlere de açık bulundurmaktadır. Bu durumdan en çok liberal ve tutucu partiler yararlanmaktadırlar. Siyasal tercihleri hangi parti doğrultusunda olursa olsun küçük üreticilerin çoğunluğu demokratik bir rejimden yanadır.

KREDİ SİSTEMİ VE HAKİM SINIFLAR

Yerli tekelci sermayenin sözcülerinin ağzından hiç bir zaman eksik olmayan kredi talepleri günümüzde had safhaya geldi. Gerçekte günümüzde bu talepleri fazlasıyla karşılanmaktadır. (27 Haziran 1975 verileriyle net kredi hacmi 2,5 ayda 8.5 milyarlık bir artışla 134 milyar 751 milyon TL'sına ulaşmıştır. 1974 yılı sonuna göre % 13.8 bir artış kaydedilmiştir). Sermaye sahiplerinin bu bitmez tükenmez kredi taleplerinin temelinde (gizlenmek istese de) sömürü yatar. Şöyle ki :

Kredi olarak alınan nakdi sermayenin kullanımının karşılığı bir faiz ödenir. Bu faiz kapitalistin ortlama kârının bir bölümüdür. Kârın diğer bir bölümü kapitalistin elinde işletme kârı olarak kalır. Kârın bu şekilde ikiye (faiz ve işletme kârı olarak ayrılması) kredinin sömürüdeki rolünü gizler. Ne var ki gerek faiz gerekse işletme kârı artık-değerin değişik biçimleridir. Örneğin 1000 TL. kredi alan işletme bu parayı üretimini arttırmada kullanır yani işçiler kapitaliste üretimde kullandığı bu

paradan daha fazla bir değer yaratır. Mesela bu değerin 1500 TL. olduğunu düşünelim. Kapitalist aldığı 1000 TL. ile birlikte bankaya bu parayı kullandığından dolayı bir faiz öder. Bu faizin % 7 olduğu düşünülürse bankaya ödeyeceği 1070 TL. olacaktır. Geriye kalan 430 TL. ise sermayedarın işletme kârı olarak kendine kalır. Yani işçilerin yarattığı 500 TL.'lık artık - değer faiz ve işletme kârı olarak bölüşülmüş olur. Krediyi veren kârlıdır, krediyi alan kârlıdır. Ödenen faiz ise bu ilişkiler içerisinde sanki krediyi alan sermayedarın cebinden çıkıyormuş izlenimini verir. Halbuki bu nedenlerle, alınan kredi karşılığı ödenen faiz işçilerin (üretim sürecinde artık değer yaratılırken) ve tüm emekçi sınıf ve tabakaların (üretilen mallar piyasada değerinin üzerinde tekel kârı ile satılırken) sırtından karşılanırken, aradaki fark da kapitalistlere kâr olarak kalır. Bu işleyiş kapitalizmin gelişimi içerisinde bankalarda kurumlaşmıştır.

Bankalar seviyesinde işleyen kredileri ele aldığımızdan bankaların kapitalist üretim süreci içerisindeki rolünü kısaca özetlememiz gerekir. Bankalar rekabetçi kapitalizm döneminde nakdi para kaynaklarını toplayıp kapitalistlere sunan bir kurum niteliğinde idi. Bu görevini yaparken bankalar bir yandan sermayenin yoğunlaşmasına ve özellikle sermayenin merkezileşmesine yardımcı olmuş, nihayet kendisi de bu birleşmelerin sağlanması için kârlı bulduğu alanlara birlikte yatırıma gitmiştir.(1) Kapitalizmin kâr temeli üzerindeki işleyişi bu genel gelişmeyi zorunlu kılmıştır. Tekel gruplarının ortaya çıkması ile küçük işletmelerin üretim tekniklerini geliştirecek ölçüde kredi almaları daha da güçleşmiş ve bu da sermayenin merkezileşmesini hızlandırmıştır.

Türkiye'de ise kapitalizm kendi iç dinamiği ile gelişmediği ve başından beri emperyalizmle bütünleşmiş olarak doğup geliştiği için böyle bir süreci görmek olanaksızdır. Uluslararası tekelci sermaye ile bütünleşmiş yerli tekelci sermayenin İkinsi Dünya Savaşından sonra başlayan ve 1960'larda hızlanan gelişme sürecinde bankaların rolü önemlidir ve bunların ekonomideki hakimiyetleri giderek artmıştır.

Türkiye'de mevduat kabul eden bankaların 31 Aralık 1973 blânçolarından çıkardığımız sonuca göre, kredi mekanizmasında T. Iş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası ile T. Ticaret Bankası, Ticari-Sanayi plasmanın % 58 ini ve yine aynı bankalar mali plasmanın % 53 ünü sağlamaktadırlar. Buna göre ticaret ve sanayi kredilerini yönlendirecek olan, yerli tekelci burjuvazinin mali kurumları durumundaki bu bankalar olacaktır. Yerli tekelci burjuvazi ile içiçe girmiş bu bankalar önemli birer mali kurum olmalarına karşın, uluslararası finans kurumlarının (IFC-AID) verdikleri kredilerin dağıtılmasını ve emperyalist ülkelerin dünyanın ekonomik ve politik gelişimlerini bağımlı ülkelerde denetlemek amacını güden bu örgütlerlede bütünleşme içinde olduklarını görürüz. Örneğin TSKB (Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası) IFC nin % 15 hissesine sahip olarak ve SYKB (Sanayi Yatırım ve Kredi Bankası) AID kaynaklı olarak yerli tekelci sermayenin uluslararası sermaye ile bütünleşmiş kurumları

---

(1) Bilindiği gibi sermayenin yoğunlaşması kapitalistin kendi kârını tekrar üretim sürecine sokarak büyümesi, sermayenin merkezileşmesi ise tek tek ufak sermayedarların elinde bulunan sermayelerin büyük sermayedarlar tarafından yutulması olayıdır.

olarak görülür. Türkiye'de bankacılık alanındaki uluslararası tekelci sermaye yatırımlarının amacı özel olarak bankacılık kârını azamileştirmek değil, genel olarak tekelci sermayenin kârını azamileştirmektir. (Dış kredilerle ilgili olarak ayrıca başka bir yazıda durulacaktır.)

Yerli tekelci burjuvazinin mali kurumları (İş Bankası, Abkank, Yapı ve Kredi Bankası vb) nın sanayi ve ticarette gereken kredilerin sağlanmasında en etkin kurumlar olarak gözükmesi varlığına paralel bir sanayileşmeyi de raberinde getirir. Yani uluslararası tekellerle bütünleşmiş olarak montaj taşaron ve tüketim mallarında sözde bir sanayileşme.

Sanayi ve ticaretteki kredilerin yerli teklci burjuvazinin mali kurumları tarafından yönlendirilmesi ve bunun yarattığı çarpık sanayileşme diğer sektörlere de yansır. Bunun en güzel göstergesi, üretimle doğrudan hiçbir ilgisi bulunmıyan hizmetler sektörünün toplam krediden aldığı büyük payda görebiliriz.

Bankaların verdiği toplam kredinin sektörel dağılımı

Sektörler	**1963**	**%**	**1967**	**%**	**1970**	**%**	**1974**	**%**
Sanayi-Maden	2.141	18.0	5.121	21.9	10.217	27.6	21.346	28.8
Tarım	2.477	20.8	5.742	24.6	9.473	25.6	15.638	21.1
Küçük Sanat	202	1.7	585	2.5	1.108	3.0	2.034	2.7
Konut, İmar, İnş.	2.527	21.3	3.385	14.5	4.255	11.5	7.261	9.8
Dış T, Tur.	1.684	14.2	2.649	11.3	4.064	11.0	6.897	9.3
Mali Kur.	0.46	0.4	22	0.1	7	0.0	48	0.6
Dağı. Hiz.	2.809	23.6	5.864	25.1	7.881	21.3	20.686	27.9
TOPLAM	**11.886**	**100.0**	**23.368**	**100.0**	**37.009**	**100.0**	**73.910**	**100.0**

Tablodan da görüleceği gibi 1963 yılında toplam krediler içinde % 18 lik bir paya sahip olan sanayi kredileri 1974'te % 28.8 ine, hizmetler sektörü ise aynı yıllar içinde toplam kredilerin % 23.6 ve % 27.9 unu almıştır. Hizmetler sektörüne bu kadar büyük imkanlar verilmesiyle beklenen, üretilen malların pazar bulma sorunuyla ilgilidir. Malların alıcı bulduğu her yere ulaştırılması istenir kâr için.

Toplam krediler içinde önemli bir paya sahip olan diğer sektör de tarım kredileridir. Tarımsal kredilerin hemen hemen tamamını veren Ziraat Bankası'nın verdiği krediler teminat karşılığıdır. Yani büyük toprak sahiplerinin daha çok kredi almasına, küçük toprak sahiplerinin ise tefeciye ve büyük toprak sahiplerine bağımlılığını sağlıyacak bir işleyişe sahiptir. Örneğin 1972 yılında (toplam tarım kredisi içinde doğrudan doğruya çiftçiye açılan % 41.4 oranındaki payın içinde) 100.000 TL. nın üstünde kredi alan 697 kişiye karşın 696.718 kişi 500 TL. dan az kredi almıştır. Bu nedenledir ki küçük toprak sahiplerini mülküzleşmeye, tefeciye veya büyük toprak sahiplerine bağımlılığını sağlıyan böyle bir kredi sistemi büyük toprak sahiplerini yerli tekelci burjuvazinin müttefiki olduğunu gösterir.

Türkiye'de banknot (kâğıt para) basımında kanunî imtiyaza tek başına sahip olan Merkez bankası hükümetin müşaviri olarak faiz oranlarını, kredi işlemlerini vb. yaparken hakim sömürücü azınlığın hizmetinde, onun çıkarları doğ-

rultusunda kararlarıyla da çalışmalarını sürdürür. Merkez bankası 1974 yılında toplam olarak verdiği 45.816 milyon kredinin 23.178 milyonunu özel sektörün emrine sunarken kapitalistlerin çıkarına taksitle satışın kredi şartlarını belirleme, faiz oranlarını ayarlama vb. hizmetleri de yerine getirir.

Bankaların verdiği krediler hakim sömürücü azınlığa aktarılırken bankalar kaynaklarının önemli kısmını mevduatlardan sağlar. Mesela 1973 yılında 21 ticaret bankası 60 milyar TL. toplam kaynağının % 80.7 si ve 1974 yılında ise 72.500 milyar toplam kaynağının % 82.4 ünü mevduatlardan sağlamıştır. Bu durumda genel olarak halktan toplanan kaynakların hakim sömürücü azınlığın emrine sunulması ve bu azınlığın emek sömürüsü üzerinde ekonomik gelişmeyi Türkiye'nin sanayileşmesi adına gerçekleştirmesi kapitalist sistemin yapısındandır. Bu sistem içinde yer alan Türkiye'de de zaman içinde genişliyen krediler kapitalist üretim tarzının bünyesindeki üretim anarşisini ve dışa bağımlılığıyla beraber çarpık sanayileşmeyide beraberinde getirmekten başka birşey sağlamamaktadır. Buna rağmen bu gelişmelerden büyük kârlar sağlıyan uluslararası tekelci burjuvazi (emperyalistler) ile bütünleşmiş yerli tekelci burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve tefeciler düzenin savunucuları olarak karşımıza çıkar.

«Ankara Sanatkâr ve Küçük Sanayiciler Arasında Yapılan Siyasal Kamu Yoklamasının Neticeleri» Çalışmasının Notları :

1 MSP'nin il çapında desteklenme oranı % 9.3'dir.

2 MSP'nin il merkezinde destekleme oranı % 8.7'dir.

3 **Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr** (Ankara : Güneş Matbaacılık, 1973) s. 213.

4 Erdoğan Soral, **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri** (Ankara : A.İ.T.İ.A. Yayınları, 1974) s. 41.

5 **Esnaf ve Sanatkârların Sosyal ve Ekonomik Sorunları Araştırması** (Ankara : DPT, 1971) 3 Cilt.

6 Bu sosyal kesim için elde kesin istatistikler yoksa da, Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu Yönetim Meclisi'nin hazırlattığı kıymetli çalışma (**Cumhuriyetin 50. Yılında Esnaf ve Sanatkâr**) sağlıklı bir tahminle bu sınıf mevcudunu 3 milyon olarak belirlemiştir. Adı geçen eser, s. 185.

7 Doğu Ergil, «Secularization as Class Conflict : the Turkish Example» **Asian Affairs,** Cilt 62, Kısım 1, Şubat, 1975; Niyazi Berkes, **The Development of Secularism in Turkey** (Montreal : McGill University Press, 1964).

25.— TL.'DAN AZ BROŞÜR
İSTEKLERİ İÇİN PUL
GÖNDERİLMESİ RİCA OLUNUR.

T.İ.B.